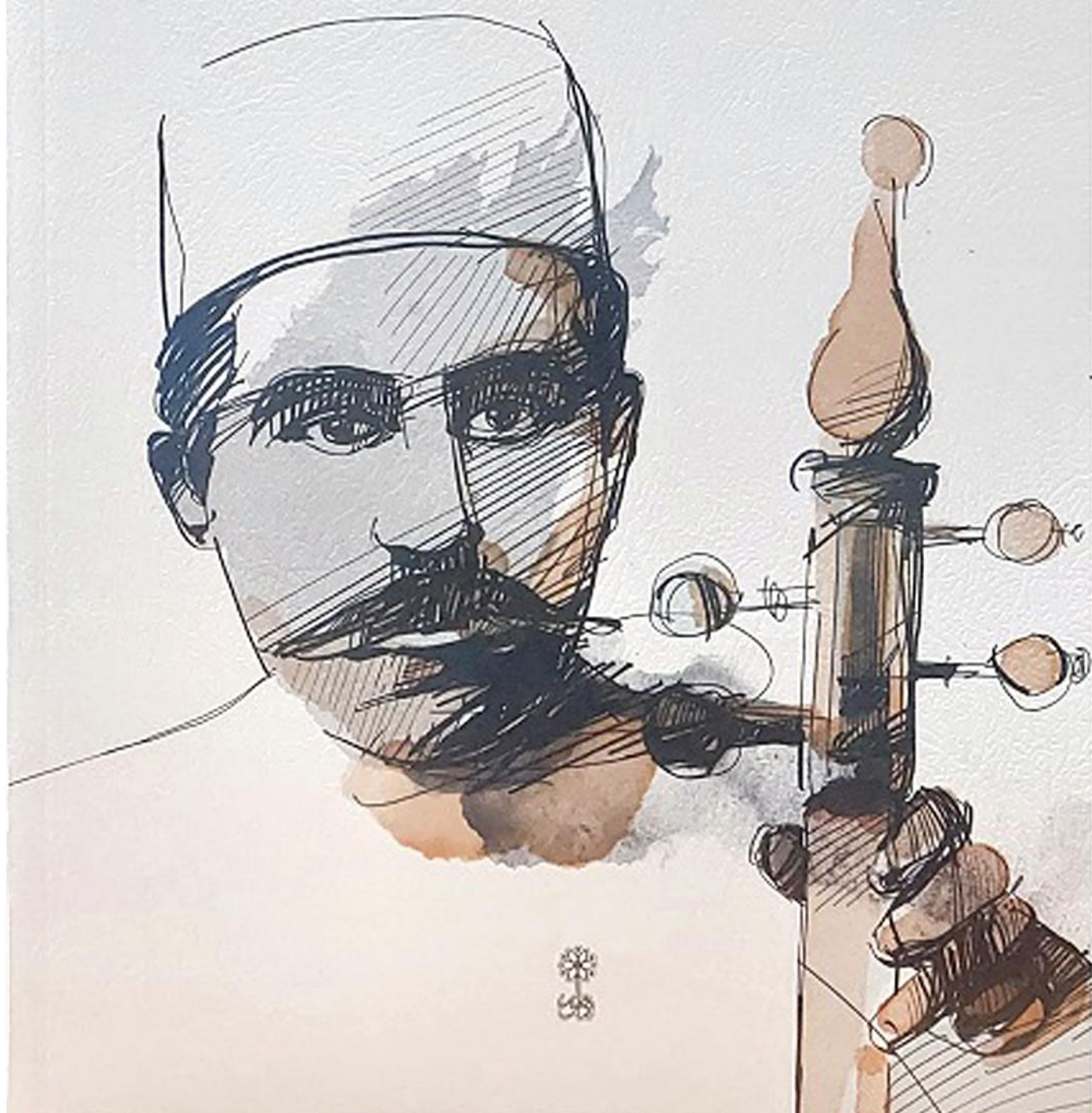

نواخته‌های
حسین خان اسماعیل‌زاده (شهنازی)

گردآوری و نت‌نگاری
رضا پرویززاده

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور

تهران، خیابان حقوقی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف

کدپستی ۱۶۱۱۹۷۵۵۱۶

تلفن: ۷۷۵۰۲۲۰۰

www.mahoor.com

info@mahoor.com

نواخته‌های حسین خان اسماعیل زاده (شهنازی)

گردآوری و بست‌نگاری

رضا پرویززاده

مهدی فراهانی	تصویرسازی جلد
پویا دارابی	صفحه‌آرایی
احسان عابدی	تهیه‌ی نسخه‌ی نهایی
سیما برقی	نت‌نویسی کامپیوتری
۱۴۰۳	چاپ اول
۵۰۰	تعداد
باران	ایستوگرافی
ایده‌آل	چاپ و صحافی

حق چاپ محفوظ است.

شابم: ۹۷۹-۰-۸۰۲۶۴۱۵۲۵

ISMN:979-0-80264152-5

برای دریافت اجرای صوتی قطعات QR code را اسکن کنید.

فهرست

7	پیشگفتار
9	شرح حال مختصر حسین خان اسماعیل زاده (شهنازی)
14	جدول شرح علامت
15	کوک قطعات

قطعات

02:51	1. Reng-e Shur	17	۱. رنگ شور
03:16	2. Pishdarâmad-e Abuatâ	18	۲. پیش درآمد ابوعطا
03:13	3. Abuatâ	21	۳. ابوعطا
03:15	4. Reng-e Abuatâ	23	۴. رنگ ابوعطا
03:02	5. Bayât-e Tork 1	26	۵. بیات ترک ۱
02:46	6. Bayât-e Tork 2	30	۶. بیات ترک ۲
03:12	7. Afshâri	33	۷. افشاری
03:18	8. Dashti	35	۸. دشتی
02:05	9. Gilaki	37	۹. گیلکی
03:24	10. Bayât-e Esfahân	39	۱۰. بیات اصفهان
03:15	11. Bidâd	42	۱۱. بیداد
03:04	12. Pishdarâmad-e Segâh	44	۱۲. پیش درآمد سه‌گانه
03:10	13. Segâh 1	46	۱۳. سه‌گانه ۱
03:29	14. Segâh 2	50	۱۴. سه‌گانه ۲
03:02	15. Mokhâlef-e Segâh	52	۱۵. مخالف سه‌گانه
03:09	16. Châhârgâh	55	۱۶. چهارگانه
03:12	17. Châhârgâh - Mansuri	59	۱۷. چهارگانه - منصور

ضمیمه‌ها

02:50	18. Appendix 1: Segâh	62	ضمیمه‌ی ۱: سه‌گانه
04:01	19. Appendix 2: Navâ	64	ضمیمه‌ی ۲: نوا
05:16	20. Appendix 3: Pishdarâmad-e Abuatâ	66	ضمیمه‌ی ۳: پیش درآمد ابوعطا
02:52	21. Appendix 4: Pishdarâmad-e Shur	69	ضمیمه‌ی ۴: پیش درآمد شور

شرح حال مختصر حسین خان اسماعیل زاده

حسین خان اسماعیل زاده (شهنازی)

حسین خان اسماعیل زاده، نوازنده‌ی چیره‌دست کمانچه، در اواخر دوره‌ی قاجار و اوایل دوره‌ی پهلوی می‌زیسته است. حسن مشحون در کتاب تاریخ موسیقی ایران زمان تقریبی حیات حسین خان را حدود سال ۱۲۶۶ تا ۱۳۱۴ خورشیدی نوشته است (مشحون ۱۳۸۰: ۵۵۴). حسین خان نوازندگی کمانچه را ابتدا از پدرش، اسماعیل خان، و پس از آن از عمویش قلی خان فراگرفت. روح‌الله خالقی، وی را شاگرد عمویش قلی خان ذکر کرده است (خالقی ۱۳۷۶: ۶۷).

حسین خان در ابتدا از نوازندگان و مطربان سرپولک تهران بوده که به تشویق ظهیرالدوله به جمع اخوان صفا پیوسته و در کنسرت‌های انجمن اخوت به‌عنوان تکنواز شرکت می‌کرده است. در همین کنسرت‌ها با عارف قزوینی و درویش خان همکاری کرده است. علاوه بر کنسرت‌های انجمن اخوت، حسین خان در اجراهای دیگری هم که معمولاً در گراند هتل برگزار می‌شده شرکت می‌کرده که بیشتر به‌صورت تکنوازی بوده و اخبار آن در نشریات مختلف آن دوره ثبت شده است.

حالتها	معنی موسیقی ایرانی	آقایان
شب جمعه سوم اردیبهشت کسرت آرای حسین خان اسماعیل زاده شهنازی (کمانچه)		
در سالون گراند هتل محل فروش لیلط : لاله زار قدس جورابچی - ناصریه دواخانه ناصری		
نمبر اعلان ۱۲۹		

تصویر ۱. نمونه‌ای از اعلان کسرت در روزنامه‌ی اطلاعات،

۳۰ فروردین ۱۳۱۰

حسین خان گاهی به همراه درویش خان، طاهرزاده، دوامی، حسام‌السلطنه و دیگران در میهمانی‌های بزرگان و نجبا حضور می‌یافتند و به اجرای موسیقی می‌پرداختند. از جمله در هشتم و دهم اسفند ۱۲۹۰ در خاطرات عزیزالسلطان اشاراتی به این اجراها شده است (میرزائی ۱۳۷۶: ۲۲۱۰).

باقرخان رامشگر، میرزا محمدخان، صفدرخان و نائب‌علی رئیس دیگر کمانچه‌نوازان هم‌عصر و هم‌دوره‌ی حسین خان هستند که صفحاتی از کمانچه‌نوازی‌شان موجود است. صفدرخان بیشتر در نوازندگی نی مهارت داشته ولی چند صفحه از کمانچه‌نوازی وی نیز ضبط شده است. از میرزا محمدخان

نواخته‌های حسین خان اسماعیل‌زاده (شهنازی) ۱۰

نمایش عالی ادبی

شب دوشنبه آیه ۱۸ جمادی الاولی

با افتخار آقایان درویش خان و حسین خان

در طالار همانخانه بااروف یکتانمایش باشکوه ادبی و اورگت از معروفترین استادان فن موسیقی با آهنگ جدیدی که ترتیب داده شده است دایر خواهد بود و تالیفات نمایش تمام شده است برای خریداری آن شتاب نمائید .

درجه اول	۲۰ قران	درجه دوم	۱۵ قران
درجه سوم	۱۲ قران	درجه چهارم	۸ قران
درجه پنجم	۳ قران		

محل فروش بلیط

اداره روزنامه ایران - مطبوعه تمدن - میرزا عبدالوهاب خان جواهری تیمچه
کتاب فروشان - حجره مدیر المطابع در بازار

تصویر ۲. نمونه‌ای از اعلان کنسرت در روزنامه‌ی ایران، سال اول، شماره‌ی ۶۶، دوشنبه ۱ رجب ۱۳۳۵، صفحه‌ی ۴

باشکوه ترین نمایش ادبی

شهره افکار و مساعی آقای درویش خان

ترتیب اثر معزای آیه و آوی حسین خان اسماعیل‌زاده

برای شب دوشنبه ۱۸ جمادی الاولی

عالی‌ترین نمایش ادبی و موسیقی که لز چندین ماه بدینطرف انجام پذیرفت و تعداد آن مساعی جمیله بی‌شمار داشته اند اینک در شب دوشنبه ۱۸ جمادی الاولی در طالار گراندهنل از یکساعت و نیم از شب گذشته نمایش خواهد آمد . این نمایش عالی ادبی یکی از نمایشات تأثیربخش علمی است که در چندین درجه اول و اساتید معروف این فن در ضمن اشعار و ادبیات نثر انگیز تهیه گردیده و خوش خویش را جلوه گر خواهند ساخت و نظر بانک بلیط از همه سالها زیودتر چاپ شده است صاحبان فوق‌وسلیقه برای شتاب در خریداری آن دعوت میشوند .

درجه اول	۲۰ قران	درجه دوم	۱۵ قران
درجه چهارم	۸ قران	درجه پنجم	۳ قران

محل فروش بلیط

اداره روزنامه ایران - مطبوعه تمدن - میرزا عبدالوهاب خان جواهری تیمچه

تصویر ۳. نمونه‌ای از اعلان کنسرت در روزنامه‌ی ایران، سال اول، شماره‌ی ۵۳، جمعه ۱۵ جمادی‌الاول ۱۳۳۵

تنها دو اجرای کوتاه در سه‌گانه و نوا همراه با آواز قربان‌خان ضبط شده است. نوازندگی میرزا محمدخان به حسین‌خان شبیه‌تر از دیگران است به همین دلیل، آوانگاری این دو اجرا در انتهای کتاب ضمیمه شده است.

باقرخان متولد منطقه‌ی جابلق در شرق لرستان فعلی است و فراگیری کمانچه را از ده‌سالگی نزد پدر آغاز می‌کند. در سن ۱۷ سالگی به اصفهان می‌رود و به مدت پنج سال شاکرد موسی کاشی می‌شود (سالک ۱۳۸۶: ۸). بعد از سفر به تهران داماد آقا حسینقلی می‌شود و بیشتر گوشه‌ها و ضربی‌های ردیف و معلوماتی موسیقی را از آقا حسینقلی فرا می‌گیرد. از باقرخان رامشگر نیز صفحه‌های زیادی ضبط شده است و در واقع پرکارترین نوازنده‌ی کمانچه‌ی آن دوران است.

از کمانچه‌نوازی حسین‌خان دو بار صفحاتی در ایران ضبط و منتشر شده است. امیر منصور، در ژورنال صفحه‌سنجی ۱۷ که در سال ۱۳۸۸ منتشر کرده، گزارش نسبتاً کاملی از صفحه‌های کمانچه‌نوازی اسماعیل‌زاده ارائه داده است. بنا به این گزارش، بار اول، در سال ۱۲۹۱، ۱۵۰ اثر از نوازندگان و خوانندگان ایرانی توسط کمپانی گرامافون در تهران ضبط می‌شود. از این تعداد، ۱۷ اثر شامل ۵ تکنوازی و ۱۲ جواب آواز از حسین‌خان ضبط شده است. استودیوی ضبط در خیابان لاله‌زار، کوچه‌ی معروف به فیل‌خانه، در مجاورت مدرسه‌ی سن‌لویی سابق بوده است (صفرزاده ۱۳۹۵: ۶۹). در این اجراها، حسین‌خان با خوانندگانی همچون حاجی محمدخان، شهدی روح‌الله سمسار و جناب دماوندی به اجرای ساز و آواز پرداخته است. برخلاف سه دوره‌ی ضبط قبلی (تهران - ۱۲۸۴، پاریس - ۱۲۸۶ و لندن - ۱۲۸۸) که فقط کمانچه‌نوازی باقرخان، صفدرخان و نائب‌علی رئیس ضبط شده است در این دوره (تهران - ۱۲۹۱) حسین‌خان تنها نوازنده‌ی کمانچه‌ای است که از او ضبط شده است و گویا نوازندگان برای ضبط در این دوره از طرف آقا حسینقلی انتخاب شده‌اند (جلسه‌ی سخنرانی امیر منصور در مورد دیسکوگرافی باقرخان در مؤسسه‌ی آوای مهربانی به تاریخ ۲۹ خرداد ۱۳۸۳).

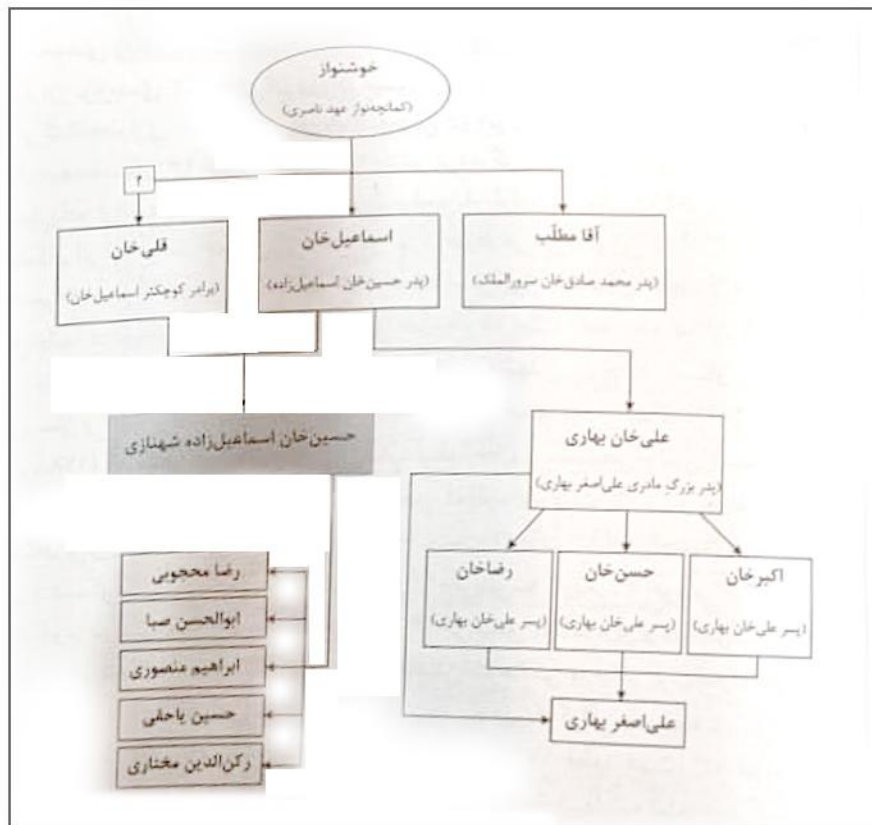
بار دوم، در سال ۱۳۰۷ توسط کمپانی پاته، ۲۶ اثر شامل ۸ تکنوازی و ۱۸ جواب آواز از حسین‌خان ضبط و منتشر شده است. عبدالله حجازی، ابوالحسن سوهانکی و خانم ایران‌الدوله خوانندگانی هستند که حسین‌خان با آنها همراهی کرده است. با توجه به دیسکوگرافی امیر منصور از آثار ضبط‌شده‌ی حسین‌خان و براساس فهرست کتاب پیش‌رو که شامل ۱۷ قطعه است، ۱۳ قطعه توسط کمپانی گرامافون، یک قطعه توسط کمپانی پاته ضبط شده است و تاریخ ضبط سه قطعه‌ی دیگر تاکنون مشخص نشده است.

نقش حسین‌خان و کمانچه‌نوازی او در موسیقی دستگامی از دو جهت حائز اهمیت است:

- یکی اینکه کمانچه را به‌طور مستقیم از نوازندگان کمانچه و بهترین نوازندگان کمانچه‌ی زمانه‌ی خود

فراگرفته و نه از نوازندگان سازهای دیگر. این موضوع که منشاء ساماندهی چگونگی شخصیت ساز کمانچه است، می‌تواند بخشی مهمی از سیر کمانچه‌نوازی دستگاهی ایرانی را تبیین و تعریف کند. نوازندگی حسین خان به یک واسطه (پدر) به خوشنواز، بزرگترین نوازنده‌ی کمانچه در دوره‌ی ناصری می‌رسد (مشحون ۱۳۸۰: ۵۴۵-۵۴۳). ناصرالدین‌شاه در روزنوشت‌های خود از کمانچه‌نوازی که نوازندگی آنها را دیده و شنیده از جمله ابراهیم کور، یوسف‌خان، جواد قزوینی، میرزاغلامحسین (پدر سماع‌حضور) و پسر خوشنوازخان نام برده است (نظری‌جو ۱۳۹۵: ۱۲۱-۱۲۸). با این حال، سندی دال بر اینکه حسین خان اسماعیل‌زاده از آنها تأثیر پذیرفته و یا تحت آموزش آنها باشد در دست نیست.

دوم، حسین خان نوازنده‌ای آگاه، ماهر و چیره‌دست بوده است. این تبحر و مهارت بیش از آنکه در نقل‌قول‌های اطرافیان و همکارانش از جمله میرزا عبدالله، درویش‌خان و موسی معروفی دیده شود در اجراهای درخشان و عالی وی کاملاً مشخص است.

تصویر ۴. نمودار مختصر از کمانچه‌نوازان عهد ناصری و اوایل دوره‌ی پهلوی

حسین خان اسماعیل زاده از برجسته ترین نوازندگان ساز کمانچه در اواخر دوره قاجار و اوایل دوره پهلوی است. مهارت حسین خان در نوازندگی زبانزد بسیاری از موسیقدانان آن دوره بوده چنان که روح الله خالقی، جایگاه نوازندگی وی را هم طراز میرزا حسینقلی بیان کرده است. حسین خان با بزرگان موسیقی هم دوره خود، و پیش از همه با درویش خان، همشین بوده و در کنسرت های متعدد با آنها همکاری داشته است. در دو مرحله ضبط، سال های ۱۲۹۱ و ۱۳۰۷، ۴۳ صفحه از کمانچه نوازی حسین خان ضبط شده است. از این تعداد، ۱۷ صفحه شامل مجموعه ای از قطعات آوازی، جواب آواز و قطعات ضربی از جمله پیش درآمد و رنگ و چهارمضراب، در کتاب پیش رو آوانگاری شده است.

داخل کتاب کیو آر کدی قرار گرفته که با اسکن آن توسط گوشی تلفن هوشمند امکان خرید نسخه صوتی قطعات فراهم شده است.

